

УДК 282 (477.72)

Ганзуленко В. П.,

здобувач кафедри історії України Запорізького національного університету

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО РИМО-КАТОЛІКІВ ХЕРСОНЩИНИ У 20-30-Х РР. ХХ СТ.

У запропонованій статті автором досліджується специфіка репресивної політики радянської влади щодо римо-католиків Херсонщини у 20-30-ті рр. ХХ ст.

Ключові слова: Херсонщина, Римо-католицька церква, радянська влада, репресивна політика.

Репрессивная политика советской власти относительно римо-католиков Херсонщины в 20-30-е гг. ХХ в.

В предложенной статье автором исследуется специфика репрессивной политики советской власти относительно римо-католиков Херсонщины в 20-30-е гг. ХХ в.

Ключевые слова: Херсонская область, Римо-католическая церковь, советская власть, репрессивная политика.

Repressive Politics of Soviet Authority toward Roman-Catholics in Kherson Region during 20-30s of the XX century

In represented article the specific character of repressive politics of soviet authority toward Roman-Catholics in Kherson region during 20-30s of the XX century is examined by the author.

Key words: Kherson region, Roman-Catholic Church, soviet power, repressive policy.

Невиправних втрат зазнало духовне життя населення України за часів безроздільного панування комуністичної диктатури. Проти релігії було розгорнуто справжню війну, у свідомість і поведінку людей насаджувався войовничий атеїзм. Окреме місце в антирелігійній політиці більшовиків 20-30-х рр. ХХ ст. відводилося римо-католицизму, який вважався релігією “антирадянських сил” та підлягав повній елімінації.

Важких випробувань під час антикатолицької кампанії зазнали і римо-католики Херсонщини, які належали до Тираспольської дієцезії Римо-католицької церкви (РКЦ) та поряд з представниками інших релігійних конфесій потрапили під прес масових сталінських репресій.

Проблемі дослідження репресій в Україні присвячена значна кіль-

кість наукових розвідок, як вітчизняних так і закордонних авторів, зокрема М. Шитюка “Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті рр. ХХ ст.” [1], В. Нікольського “Національні аспекти політичних репресій 1937 р. в Україні” [2], В. Ченцова “Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-1930 гг.” [3] та інших.

Однак, залишається недостатньо вивченим таке питання в історії політичних репресій України, як дослідження особливостей репресивної політики радянської влади щодо представників Римо-Католицької церкви на Півдні України, в тому числі й на Херсонщині.

Мета даної статті полягає в тому, щоб на підставі вивчення документів Державного архіву Херсонської області, а також картотек із фондів науково-редакційної групи “Реабілітовані історією” дослідити аспекти репресивної політики радянської влади проти католиків Херсонщини.

Початок 20-х рр. був періодом безкомпромісного наступу на позиції Римо-католицької церкви. Було створено цілу систему органів з метою відокремлення церкви від держави. На Херсонщині діяли так звані ліквідаційні комісії, фактичним завданням яких було поступове знищення Церкви в регіоні.

Першим кроком на шляху до витіснення релігії із життя населення Херсонщини стало обмеження політичних та економічних прав релігійних громад (в тому числі й римо-католицької, до складу якої входили німці, поляки, українці, французи та інші). Було націоналізовано всі католицькі храми в регіоні, а самих священників визнано “нетрудовими елементами”.

Ліквідаційні комісії вимагали від римо-католиків укладання договорів щодо передачі костьолів віруючим на правах оренди. У разі відмови костьоли закривалися, а пастві заборонялися релігійні збори. Католицьке духовенство намагалося всіляко чинити опір цим вимогам, наполягаючи на тому, що храми – це власність католицької церкви, оскільки були побудовані на кошти парафіян та благодійників з Європи. Священники, що підтримувались парафіяльними комітетами, не лише відмовлялися підписувати “договори”, але й вимагали дозволу на вільне викладання Закону Божого серед парафіян. Приводом до переслідувань РКЦ слугувала й кампанія по вилученню церковних цінностей, яка почалася у зв’язку з голодом 1921-1922 рр.

Опір вилученню цінностей та відмова парафіяльних громад від підписання “договорів” призвели до масового закриття костьолів й репресій проти католицького духовенства.

За таких умов та з метою збереження храмів й відновлення богослужінь католицької громади вимушені були піти на поступки радянській

владі – погодитися на укладання договорів оренди церковних споруд. Парафіяни отримували у “безкоштовне користування” костьоли з речами культового характеру, зобов’язувалися “берегти... відповідно до його призначення, беручи на себе всю відповідальність за цілісність та збереження... майна, а також за додержання... зобов’язань” [4].

Члени парафій зобов’язувалися із своїх коштів сплачувати поточні витрати на утримання храмів, вести інвентарний облік церковного майна та коштів, включно з благодійними пожертвами.

Згідно договорів, в храмах заборонялося проведення політичних зібрань, розповсюдження книг, брошур, листівок, ворожих радянській владі, проведення богослужінь та набатних тривог з метою повалення влади більшовиків.

Так, 28 червня 1921 р. було укладено договір за № 184 між громадою с. Костирка (в особі уповноважених парафії О. Вебера, Й. Лізвірта, І. Бера) та Херсонською Радою Робочих та Селянських депутатів на користування костьолом у названому селі. До договору додавався список церковного майна [5]. Подібні списки стали у нагоді більшовикам під час вилучення церковних цінностей.

У другій половині 20-х рр. ХХ ст. в умовах впровадження більшовиками жорсткого ідеологічного контролю за духовним життям населення в державно-церковних відносинах настає період посилення гонінь та реакції щодо релігії. Почалася хвиля групових процесів проти католиків, в тому числі й на Херсонщині.

Звинувачення, що висувалися проти католиків, умовно можна поділити на групи: ідеологічну (37,2%); диверсійну (28,3%); ворожу діяльність у складі організацій (33,5%) [6].

Переважає більшість арештів католиків припадала на священників. Вони звинувачувалися в антирадянській та контрреволюційній діяльності лише за те, що сповідували свої релігійні переконання. Значна частина духовенства була засуджена за статтями 119 (“Використання релігійних переконань серед мас з метою повалення робочо-селянської влади або супротиву її законам та постановам”) та 121 (“Викладання малолітнім та неповнолітнім релігійних віровчень”).

Так, на початку 30-х рр. був заарештований та висланий ксьондз П. Шуберт, заарештовані ксьондзи Х. Зисько та В. фон Клепферт (помер у в’язниці).

Внаслідок арештів священнослужителів, а також гучної антирелігійної пропаганди, яка була невід’ємною частиною політики більшовиків, і до якої переважно залучалося місцеве німецьке та польське населення, значною мірою скорочується кількість парафій та їх парафіян. В другій

половині 20-х рр. на Херсонщині налічувалось лише 10 католицьких парафій загальною кількістю 2,4 тис. чоловік [7]. Також проводилась чергова кампанія по закриттю храмів та їхньої передачі під клуби, будинки піонерів, будинки культури тощо.

У 1931 р. за “клопотанням трудящих” було закрито костюл у Херсоні. Католики херсонської парафії неодноразово зверталися до місцевої влади з метою повернення храму. 3 листопада 1935 р. в офіційно закритому костюлі відбулися нелегальні збори католиків, на яких обговорювались питання про клопотання щодо повернення костюлу католицькій громаді, про ремонт костюлу та відрядження до Миколаєва уповноваженої особи парафії з метою запрошення ксьондза А. Штіля для проведення богослужінь. Треба зазначити, що ні 1935-го, ні 1936-го рр. учасники цього “бунту” не зазнали репресій з боку влади, але вже на початку 1937-го р. вони повною мірою відчували наступ держави на релігію.

Розгортання на початку 30-х рр. процесу суцільної колективізації стало причиною посилення репресій проти католиків краю, оскільки більшість з них були мешканцями сільської місцевості.

“Наступ на куркульство”, проголошений у листопаді 1929 р., супроводжувався гоніннями на священників та рядових парафіян РКЦ. Одним із розповсюджених звинувачень початку 30-х р. стає звинувачення в зриві хлібозаготівельної кампанії. Також серед звинувачень були участь в повстаннях у колгоспах, співпраця з закордонними розвідками та антирадянська діяльність.

Типовим прикладом може служити справа мешканця с. Федорівки, німця К. Каспера, заарештованого органами НКВС в 1929 р. за участь у білогвардійській контрреволюційній організації. За антирадянську діяльність Каспера було засуджено до розстрілу з конфіскацією майна [8].

За звинуваченням у антирадянській агітації 1931 р. було заарештовано і засуджено до 3 трьох років позбавлення волі німця-католика І. Бера, мешканця с. Новокостирка [9].

Під час голоду 1932-1933 рр. католики Херсонщини звинувачувалися у “активній роботі щодо налагодження зв’язків із контрреволюційними організаціями, що надавали допомогу голодуючим”.

Всі заходи органів влади у сільській місцевості були направлені на “розкуркулення” не лише заможних селян (серед яких були і католики), але й так званих “служителів культу”. Селяни-католики звинувачувались в “пасивному виконанні директив радянської влади”, “відмові вступати в колгоспи”, “підриві радянської влади”, “відмові від сплати церковного податку” тощо. Їм навішували ярлик “класового ворога” й карали як кримінальних злочинців. Характерним явищем цього періо-

ду стала депортація німецького і польського населення, значна частина якого були представниками католицької громади.

У 1933-1935 рр. партійні організації за допомогою НКВС фабрикували та успішно “розкривали” численні справи “контрреволюційних шпигунських організацій”. Торкнулися вони й національного аспекту (переважна більшість католиків регіону були представниками німецької, польської, французької та інших національних меншин). Основним приводом для притягнення до відповідальності католиків були шпигунство на користь інших держав або наклепи на радянський лад. Їх починають звільняти з роботи, депортувати, а пізніше кидати до в’язниць, висилати до виправно-трудових таборів або розстрілювати.

Так, у 1935 р. за підозрою у шпигунстві на користь Німеччини було засуджено робітника хлібопекарні, члена херсонської парафії К. Кунстмана до 10 років виправно-трудових таборів.

Масові “чистки” та репресії проти католиків широкого розмаху набувають у 1937-1938 рр. Особливого розголосу набула справа херсонської “Польської контрреволюційної націоналістичної фашистської організації”, яка начебто працювала на користь військової розвідки Польщі. Вона, на думку більшовиків, проводила масову шпигунську, шкідницьку та агітаційну роботу.

15 вересня 1937 р., лише через 3 місяці від початку офіційного слідства, католиків Херсону німкеню В. Сілковську засуджено на 5 років позбавлення волі, поляків П. Тустановського, Ю. Крицьку, Л. Пейду, Г. Вільчинську – на 10 років виправно-трудових таборів, українців О. та Л. Скрипницьких до розстрілу. Крім участі у польській контрреволюційній організації Скрипницьким інкримінували контрреволюційну діяльність під керівництвом ксьондза А. Циммермана та шпигунство на користь Польщі. Ксьондза А. Циммермана було засуджено до розстрілу як організатора антирадянської діяльності серед польського населення Херсонщини [10].

Мешканка Херсону німкеня Л. Иммель була заарештована 1937 р. за звинуваченням у поширенні провокаційних чуток, розхвалювання фашистської Німеччини, відмову голосувати. Рішенням НКВС та прокуратури СРСР вона була засуджена до розстрілу [11].

За антирадянську та релігійну агітацію у 1937 р. було засуджено до розстрілу жителя Херсону, німця Ф. Еккерта [11].

Судові процеси над католиками сільських місцевостей були пов’язані також з завершенням колективізації, оскільки населення католицьких сіл протистояло цьому процесу. Так, за контрреволюційну націоналістичну пропаганду та виступи проти колгоспного ладу було

заарештовано у 1937 р. мешканця католицького села Преображенка поляка К. Гаєвського. Рішенням НКВС та Генеральної прокуратури К. Гаєвського засуджено до розстрілу [12].

Мешканку того ж села полячку Я. Сохацьку було заарештовано у 1937 р. за звинуваченням у антирадянській та релігійній агітації і засуджено до розстрілу [13].

В 1937 р. за участь у фашистській повстанській організації, контрреволюційну пропаганду та підлив колгоспної системи засуджено до розстрілу селян с.Кочубеївки, німців А. Діка та П. Классена. Мешканця того ж села поляка О. Мартена було засуджено у 1938 р. за звинуваченням у шпигунстві на користь польської розвідки [14].

Загалом на 1939 р. життя Римо-Католицької церкви на Херсонщині практично припинилося, більша частина костьолів була зруйнована.

Таким чином, антирелігійна лінія була однією з основних під час репресій 20-30-х рр. ХХ ст. на Херсонщині. Державно-церковна політика радянської влади була направлена на повну ліквідацію діяльності католицьких церковних громад в регіоні. З метою реалізації цього завдання застосовувалася розгалужена і багатофункціональна система антирелігійного державного апарату із значною кількістю засобів впливу на РКЦ – від економічного, адміністративного і морального тиску до переслідувань політичного і кримінального характеру. Крім дискримінації католицького духовенства, звинувачень католиків у шпигунстві і антирадянській діяльності, широко застосовувалася тактика залучення до антикатолицької роботи місцевого німецького та польського населення. Хвилі арештів, групових процесів, яких зазнали духовенство і паства Римо-католицької церкви упродовж 30-х рр. на Херсонщині, призвели не лише до цілковитого закриття костьолів і припинення діяльності католицьких громад, але й до фізичного знищення майже всіх священників.

Порушені у статті питання не можуть дати вичерпного уявлення про особливості функціонування римо-католицької конфесії на Півдні України в умовах антирелігійної політики радянської влади та потребують подальшого наукового аналізу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шитюк М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті роки ХХ століття / Шитюк М. – К. : Тетра, 2000. – 533 с.
2. Нікольський В. Національні аспекти політичних репресій 1937 р. в Україні / Нікольський В. // Український історичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 74-89.

3. Ченцов В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-1930 гг. / Ченцов В. – М. : Готика, 1998. – 208 с.
4. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. Р-1887. – Оп. 1. – Спр. 734. – Арк. 51.
5. ДАХО. – Ф. Р-1887. – Оп. 1. – Спр. 734. – Арк. 56.
6. Шитюк М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті роки ХХ століття / Шитюк М. – К. : Тетра, 2000. – С. 317.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 213. – Арк. 118.
8. ДАХО. – Ф. Р-1887. – Оп. 1. – Спр. 693. – Арк. 124.
9. ДАХО. – Ф. Р-445. – Оп. 1. – Спр. 153. – Арк. 203.
10. Нікольський В. Національні аспекти політичних репресій 1937 р. в Україні / Нікольський В. // Український історичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 77.
11. Ченцов В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-1930 гг. / Ченцов В. – М. : Готика, 1998. – С. 53.
12. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп. 2. – Спр. 1358. – Арк. 76.
13. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп. 2. – Спр. 1358. – Арк. 79.
14. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп. 2. – Спр. 1429. – Арк. 8.